

३३. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे साहित्यिक योगदान आणि त्यांची साहित्य व कलादृष्टी

प्रा. डॉ. विजय रैवतकर

सहायक प्राध्यापक, महात्मा गांधी कला, विज्ञान व स्व. न. पं. वाणिज्य महाविद्यालय, आरमोरी, जि. गडचिरोली

प्रस्तावना

वंदनीय राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज आपणा सर्वास ग्रामोद्धारक, राष्ट्रनिर्माते, विश्वकारुणिक, विश्वचिंतक, तत्त्वज्ञ, कवी, साहित्यिक, कल्याणकारी संत, कलावंत म्हणून परिचित आहेत. महाराष्ट्राला संतांची थोर परंपरा लाभली. संत ज्ञानेश्वरांपासून तुकारामांपर्यंत अनेक जाती धर्मातील संतांनी सर्वसामान्य जनतेला आत्मोद्धाराचा आणि सामाजिक विकासाचा मार्ग दाखवला. राष्ट्रसंत तुकडोजी या संतांच्या थोर परंपरेतील; विदर्भाच्या कुशीत जन्मलेले अनमोल रत्न होय. त्यांचे मूळ व्यक्तिमत्त्व आध्यात्मिक, ईश्वरपरायण तर होतेच पण त्याला आधुनिकतेचे विशेष परिमाण लाभले होते. ते क्रांतिदर्शी संतकवी होते. वंदनीय महाराजांची सामाजिक दृष्टी आधुनिक आणि प्रगत आहे. महाराष्ट्राला महात्मा फुल्यांपासून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांपर्यंत सामाजिक सुधारकांची परंपरा लाभली. त्या सगळ्या चिंतकांच्या चिंतनाचे सार महाराजांच्या व्यक्तिमत्त्वात एकवटले होते. म्हणूनच त्यांनी वर्णधर्म, स्पृश्यास्पृश्यता, ग्रामोन्नती, महिलोन्नती, अनिष्ट रूढी, विवाहपद्धती, अंधश्रद्धा यासंबंधी समाजपरिवर्तनवादी दिशादर्शक विचार मांडले. त्यांचे विचार आधुनिक होते आणि त्यानुसार त्यांनी केलेली कृती प्रगमनशील आणि सामर्थ्यसंपन्न होती. वंदनीय महाराजांनी ईश्वराला जनताजनार्दनामध्ये बघितले आणि जनतेची सेवा हीच ईश्वराची सेवा समजून त्यांनी समाजाच्या उद्धाराकरिता अविश्रांत श्रम घेतले. राष्ट्रसंत व्यामिश्र व्यक्तिमत्त्वाचे धनी आहेत. त्यांचे जीवन आणि कार्य विश्वसनीय आहे. प्रस्तुत लेखविषयाच्या अनुषंगाने राष्ट्रसंतांचे साहित्यिक योगदान आणि त्यांची साहित्य व कलादृष्टी समजून घेण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे.

महाराष्ट्राच्या मध्ययुगात चक्रधर, ज्ञानदेव, नामदेव, एकनाथ, तुकाराम, रामदास यांसारख्या संतांची वैभवशाली परंपरा लाभली. या संतांची उज्वल परंपरा पुढे नगारे अक्कलकोटचे स्वामी समर्थ, टेंबे स्वामी, गोंदवलेकर महाराज, दासगणू महाराज, स्वामी स्वरूपानंद आदी संत आधुनिक काळात होऊन गेले. विदर्भाच्या भूमीला सिद्ध संतांची परंपरा लाभली आहे. संत गाडगेबाबा, गुलाबराव महाराज, अडकोजी महाराज यांसारखे संत येथे उदयाला आले. श्री. गजानन महाराजांसारख्या सिद्ध पुरुषांनी अनेक पीढितांची दुःखे दूर केली. त्यांना जगण्याचा दिलासा दिला. विनोबा भावे यांनी आपल्या विचारांनी महाराष्ट्राचे जीवन सुसंस्कारित केले. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजही विदर्भाच्या भूमीतलेच. तुकडोजी महाराजांनी आपल्या भजनांतून समाजजागृती केली.

राष्ट्रसंतांनी विसाव्या शतकाच्या मध्यावधीत आपल्या गद्य आणि पद्य वाङ्मयाच्या लेखनाला सुरुवात केली. त्यांचे साहित्य श्रीगुरुदेव प्रकाशन संस्थेने साहित्यरसिकांपुढे आणले. त्यांचे लेखन विविधांगी आणि विपुल स्वरूपाचे आहे. त्यांनी त्यांच्या लेखनाने भारतीय भाविकांना आणि रसिकांना दीपवून टाकले. त्यांच्या मराठी-हिंदी भजनाने,